

Roman Kuhar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'272:173:316.774

Istospolniki in podobna bitja

Prispevek prikazuje, kako so medijske reprezentacije in slovenska leksika prežeti s heteronormativnostjo kot ideologijo, ki vzpostavlja razmerja med heteroseksualnostjo kot naravnim, biološkim in normativnim dejstvom in homoseksualnostjo kot odklonom, ki pa ga je vendarle potrebno tolerirati. Avtor omenjeno razmerje prikazuje z naslonitvijo na slovarske definicije homoseksualnosti in s prikazom geneze razvoja terminologije za opis homoseksualnosti, v zaključnem delu pa vse to aplicira še na reprezentacije homoseksualnosti v slovenskih tiskanih medijih.

homoseksualnost, heteronormativnost, slovenski jezik, medijske reprezentacije

This article shows how media representations and Slovenian vocabulary are replete with heteronormativity as an ideology that establishes the relations between heterosexuality as a natural, biological, and normative fact and homosexuality as a deviation that must nonetheless be tolerated. The author presents this relationship based on dictionary definitions of homosexuality and by presenting the genesis of the development of terminology to describe homosexuality. In the conclusion, all of this is applied to the representation of homosexuality in Slovenian print media.

homosexuality, heteronormativity, Slovenian, media representations

Oprostite, vsega res ne gre zdraviti.

Neki delež nenormalnosti je vendar potreben v vsaki družbi, sicer večina ne bi mogla živeti v iluziji, da je zdrava.

Suzana Tratnik, *Brez bolezni ni zdravja*

Uvodni citat je zaključni del kratkega eseja pisateljice Suzane Tratnik, vodilne slovenske avtorice lezbične literature.¹ V besedilu se sarkastično odziva na situacijo po zavrnitvi novega *Družinskega zakonika*² na referendumu 25. marca 2012, ko so se kar naenkrat ponovno pojavile ideje o zdravljenju homoseksualnosti. Razpravo o tem je zanetilo predavanje »ozdravljenega«³ geja Luce di Tolveja, ki ga je v Slovenijo povabila koprška škofija. Suzana Tratnik meni, da bi morali po vzoru švedske aktivistične akcije vsi geji in lezbijke v Sloveniji poklicati svojega delodajalca – in prostiti za bolniško, ker so pač zboleli za homoseksualnostjo.

Tovrstna aktivistična akcija bi bila dobra vaja v dekonstrukciji tiste ideologije, ki jo bomo v tem besedilu poskušali razkriti (ali nanjo vsaj pokazati) v slovenski leksiki in v reprezentacijah homo-

¹ Suzana Tratnik, 2012: *Brez bolezni ni zdravja*. *Narobe* 21. 48.

² Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je septembra 2009 predstavilo nov predlog *Družinskega zakonika*, ki naj bi nadomestil že nekoliko zastarel *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* iz leta 1976. Ključna točka spora je nastala v povezavi s pravno izenačitvijo heteroseksualnih in homoseksualnih partnerskih zvez, vključujoč pravico do posvojitve, zaradi česar je bil na koncu sklican referendum. Udeležilo se ga je 30 % volilnih upravičencev: 45 % je glasovalo za zakon, 55 % pa proti zakonu. Glej več o zgodovini sprejemanja zakonodaje na tem področju v: Mencin, Kuhar, 2010.

seksualnosti v slovenskih tiskanih medijih. Imenovali jo bomo *heteronormativnost*, z njo pa razumemo vseprisotnost heteroseksualne predpostavke v družbi in njenih institucijah. Hennessy (1995: 146) ugotavlja, da heteroseksualnost ni samo tista družbena institucija, ki organizira področje seksualnosti, pač pa so z njo prežete vse samoumevne norme v družbi, ki oblikujejo tisto, kar »vidimo, rečemo, vrednotimo«. Gre za obliko dominantnega diskurza, ki se predstavlja kot naraven, nevprašljiv in legitimen. Če za ilustracijo navedemo zgolj enega od najbolj banalnih primerov – formularji in obrazci, ki jih izpolnjujemo na različnih uradih in v katere moramo na primer vpisati, ali smo poročeni, ločeni ali samski – potem je povsem jasno, kako v ozadju tovrstnih formularjev deluje samoumevna heteroseksualna predpostavka. A to je le najbolj banalni del heteronormativne ideologije, ki ima svoje korenine v patriarhalni kulturi.

Ideologijo – sledeč marksistični interpretaciji – razumemo kot sistematičen skupek idej, katerih cilj je ohranjanje razmerij moči in *statusa quo*. Funkcija ideologije je torej v tem, da obstoječe družbeno stanje »opravičuje«, normalizira, ga naredi za »naravnega«, ukinja alternative in ohranja razmerja moči med družbenimi skupinami – v našem primeru skozi optiko seksualnosti in spola.

Tovrstno razumevanje heteronormativnosti kot ideologije je okvir našega nadaljnjega razmišljanja. Najprej bomo pogledali, kako se je koncept homoseksualnosti razvil in s kakšnim namenom, nato bomo analizirali, kako so prva besedila o homoseksualnosti v slovenščini obravnavala to vprašanje, kako so se spreminjali izrazi za opis istospolne usmerjenosti in, končno, kako so o tem vprašanju poročali mediji v obdobju od 1970 do 2000.³

Vstop v zgodovino

Ko je madžarski prevajalec Karl Maria Kertbeny leta 1868 poslal pismo nemškemu pravniku Karlu Heinrichu Ulrichsu in v njem predlagal, da človeško seksualnost razdelimo na heteroseksualnost, homoseksualnost in monoseksualnost, si najbrž ni predstavljal, da bosta dva izmed predlaganih treh terminov v zahodnem svetu postala bolj ali manj univerzalni oznaki za spolno, čustveno in družbeno razmerje med dvema osebama nasprotnega oziroma istega spola. Tako heteroseksualnost kot homoseksualnost sta koncepta, ki nastaneta šele konec devetnajstega stoletja, ko novonastala znanost – psihiatrija – človeško seksualnost vzame za predmet svojega proučevanja in kaj hitro postavi mejo med tem, kar naj bi bila zdrava seksualnost, in tistim, kar je njeno nasprotje: nezdrava, sprevržena seksualnost. Kertbeny in Ulrichs sta v pisni korespondenci razpravljala o možnostih ukinitve 175. člena nemškega *Kazenskega zakonika* (KZ), ki je kriminaliziral »nenaravno nečistovanje« med dvema moškima. A ti pionirski dnevni gejevskega gibanja niso bili najlažji: Ulrichs je leta 1876 pripravil referat za simpozij pravnikov v Münchenu in se v njem zavzel za odpravo omenjenega člena KZ, njegov predlog pa se je zbrani srenji pravnikov zdel tako nezaslišen, da so prekinili njegov referat in Ulrichs je moral osramočen oditi z odra.

Tik pred koncem devetnajstega stoletja je v boj za dekriminalizacijo homoseksualnosti v Nemčiji vstopil še Magnus Hirschfeld. Leta 1879 je v Berlinu ustanovil Znanstveno humanitarni komite, katerega moto je bil: pravičnost skozi znanost. Malce naivno je bil prepričan, da bo

³ Avtor se zahvaljuje dr. Vojku Gorjancu, dr. Aleksandru Bjelčeviču in Zali Hriberšek za komentarje k zgodnejšim različicam pričujočega besedila.

znanost osvobodila človeka njegovih strahov in predsodkov pred homoseksualnostjo. Zavzemal se je za izobraževanje o človeški seksualnosti, pa tudi za odpravo 175. člena KZ. V ta namen je celo spisal peticijo, ki jo je podpisala vrsta uglednih osebnosti v tedanji Nemčiji, med drugim Albert Einstein, Hermann Hesse, Thomas Mann, Rainer Maria Rilke, August Bebel, Richard von Krafft-Ebing in drugi, a s peticijo ni uspel. 175. člen je ostal v nemškem KZ in na osnovi tega člena so v času Tretjega rajha homoseksualce zapirali v koncentracijska taborišča.

V Sloveniji, kjer je bila homoseksualnost prav tako kriminalizirana do leta 1977, smo o živahnem prebujanju gibanja za pravice homoseksualcev v Nemčiji lahko brali že zelo zgodaj. Leta 1926 je v samozaložbi izšla prva knjiga v slovenskem jeziku, ki se ukvarja s tem vprašanjem s preprostim naslovom *Homoseksualnost*. Njen avtor Vindex (gre za psevdonim) v njej večinoma povzema ugotovitve Magnusa Hirschfelda, ki trdi, da homoseksualnost ni bolezen in da so težave, s katerimi se soočajo homoseksualci, posledica družbene reakcije nanjo, ne pa homoseksualnosti same. Z izdajo knjige je Vindex seznanil slovensko bralstvo z liberalnimi interpretacijami homoseksualnosti, knjiga pa deluje tudi nekoliko terapevtsko – danes bi rekli, da je to knjiga za samopomoč – saj Vindex tolaži slovenske homoseksualce, naj ne bodo zaradi svoje spolne usmerjenosti nesrečni:

Homoseksualni moške in žene naj se ne počutijo vse nesrečne. Pred najvišjim sodnikom – njih vestjo – stoje nedolžni vsled njihove homoseksualnosti in sicer tembolj nedolžni, čimbolj se jih smatra krivim. Tudi svoj čut osamelosti bodo zgubili, ko bodo videli, kako mnogo ljudi vseh časov in krajev je nosilo isto breme usode. Saj tudi heteroseksualnim ni prihranjeno, da se ne bi v opojni pijači njih ljubezni nahajale tudi grenke kaplje. (Vindex 1926: 8.)

In potem še:

Živi tako, da te ljudje ne bodo zaničevali ali zasmehovali, četudi bodo spoznali tvojo naravo. Mnenje povprečnih, površnih, neizobraženih in surovih ljudi te naj ne moti. Imej voljo in željo nositi več prave luči v to, mnogim še s sedmimi pečati zapečateni knjigo. (Prav tam 1926: 30.)

Vindex v prvi monografiji o homoseksualnosti v slovenskem jeziku ves čas uporablja izraza »homoseksualnost« in »heteroseksualnost«, ki sta do poznih dvajsetih let dvajsetega stoletja postala prevladujoča termina za oznako posameznikove spolne usmerjenosti. V slovenskih besedilih na to temo je moč zaslediti še izraz »homoseksualizem«, ki danes velja za arhaičnega, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in *Slovenski pravopis* pa ga sploh ne omenjata. O homoseksualizmu govori zname-nito *Poročilo o prostituciji in homoseksualizmu SNZ LRS* iz leta 1956, ki ga lahko razumemo kot enega od prvih klicev k dekriminalizaciji homoseksualnosti. Avtorji poročila trdijo, da tovrstnih pojavov v Sloveniji ni veliko in da zato zoper njih niso smiselni kazenski ukrepi: »[P]ojavi homoseksualizma niso niti številni, na drugi strani pa je potrebno mnogo truda za njih bolj sistematično odkrivanje. S kazenskimi ukrepi verjetno tudi ne bi uspeli zatreti takih pojavov.« (Kuhar 2001: 74.)

Besede, besede, besede

Ime nemškega znanstvenika Magnusa Hirschfelda s slovenskim prostorom ni povezano zgolj s prvo knjigo o homoseksualnosti v slovenskem jeziku, pač pa tudi z začetkom organiziranega gejevskega in lezbičnega gibanja. Aprila 1984 je bil v Ljubljani organiziran kulturni festival Magnus,

katerega namen je bil slovenski javnosti predstaviti gejevsko (in nekoliko manj tudi lezbično) filmsko, knjižno in revijalno produkcijo z Zahoda. Decembra istega leta je bila v okviru ŠKUC-Foruma ustanovljena posebna sekcija za socializacijo homoseksualnosti – prav tako imenovana Magnus, ki danes velja za prvo gejevsko organizacijo v Sloveniji, tri leta pozneje pa je ustanovljena še lezbična sekcija LL. Magnus, ki je bil del novih družbenih gibanj v osemdesetih letih v Sloveniji (mirovniško gibanje, feministično gibanje, ekološko gibanje ...), je hkrati prva tovrstna organizacija na prostoru nekdanje Jugoslavije in tudi na prostoru celotne vzhodne Evrope.

Politično in kulturno delovanje Magnusa je v slovenski prostor vpeljalo nekaj nove terminologije: čeprav akterji tega gibanja v svojih besedilih uporabljajo izraz *homoseksualnost* – ob nastanku Magnusa na primer izide posebna številka Škučevega glasila *Viks* z naslovom *Homoseksualnost in kultura* – njihovo politično in kulturno delovanje v slovenski prostor vpelje tudi izraz *gay*. Termin so sprva uporabljali predvsem v specializiranih gejevskih in lezbičnih publikacijah, kot sta reviji *Revolver* in *Lesbo*, a počasi je pronicala tudi v *mainstreamovske* medije. Do poznih devetdesetih se je uporabljal v obliki izvornega zapisa v angleškem jeziku, potem pa vse pogosteje v fonetični obliki kot *gej* in iz tega izpeljan pridevnik *gejevski*. Slovenski pravopis ustalil fonetični zapis besede *gej* v izdaji leta 2001.

V začetku devetdesetih let so predvsem v reviji *Revolver* poskušali »rehabilitirati« besedo *peder*, ki je v pogovornem jeziku najpogostejša žaljivka za homoseksualca. Pri tem so posnemali nemško gejevsko in lezbično gibanje, ki mu je uspelo »očistiti« besedo *schwule*. Ta danes v nemškem jeziku velja za povsem korektno oznako za istospolno usmerjenega moškega. Do podobnega »očiščenja« je prišlo tudi pri angleški besedi *gay*, ki je kot oznaka za razuzdanost sprva imela negativne konotacije, potem pa je v šestdesetih letih z vzponom gejevskega in lezbičnega gibanja v Ameriki vse bolj dobivala tudi politične konotacije.

Slovenski gejevski in lezbični skupnosti nikoli ni uspelo destigmatizirati izraza *peder*. Čeprav ga še dandanes nekateri uporabljajo kot nadomestek za besedo *gej* in z njo želijo izraziti svojo politično angažiranost (pogosto v povezavi s t. i. queerovskim aktivizmom), vseeno velja, da sta znotraj slovenske gejevske in lezbične skupnosti izraza *gej* in lezbijka najobičajnejši oznaki za osebo, ki je istospolno usmerjena. Izvorno sta termina med geji in lezbijkami v Sloveniji imela tudi politične konotacije in sta predstavljal nekakšen upor pred medikalizacijo tega vprašanja, ki ga je predstavljal termin homoseksualnost. Ne samo, da je ta termin v gejevski in lezbični skupnosti v Sloveniji razumljen kot tisti, ki njihovo spolno usmerjenost reducira zgolj na vprašanje seksualnosti – pri tem pa so ob stran postavljena vprašanja čustvenih, partnerskih in družinskih razmerij, ki so prav tako povezana s posameznikovo spolno usmerjenostjo – pač pa termin v sebi nosi vrsto medicinskih in psihiatričnih konotacij s preloma stoletja. Oznaka homoseksualnost (pa tudi homoseksualec in precej redkeje homoseksualka⁴) je sicer povsem nežaljiva in politično korektna oznaka za posameznikovo spolno usmerjenost, vendar je gejevsko in lezbično gibanje konec devetdesetih let lansiralo in začelo pogosteje uporabljati izraz *istospolna usmerjenost*, ki je očiščen prej omenjenih medicinskih in psihiatričnih konotacij.

⁴ Termin homoseksualka je tako redko uporabljen, da deluje smešno in nenavadno, govorca pa razkrije kot nekoga, ki ne pozna osnovne terminologije z obravnavanega področja. Kljub temu je res, da *Slovenski pravopis* iz leta 2001 navaja besedo homoseksualka kot žensko obliko izraza homoseksualec.

Termin istospolna usmerjenost je bil osnova za vrsto izpeljank, ki so se v javnosti začele pogosteje uporabljati predvsem v zadnjih treh letih, ko je v Sloveniji potekala javna razprava o *Družinskem zakoniku*. Iz istospolne usmerjenosti je tako nastal izraz *istospolno usmerjena oseba*, ki pa smo jo v pogovornem jeziku hitro začeli uporabljati eliptično kot *istospola oseba* oz. tvorili izpeljanko *istospolnik*, pa tudi posamostaljeni pridevnik *istospolni* v pomenu homoseksualec. Resda v procesih nastajanja besedišča ne gre iskati logike, vendarle lahko zapišemo, da gejevska in lezbična skupnost v Sloveniji izrazov, kot so istospolni ali istospolnik ne uporablja in jih razume kot odraz nelagodja družbe do homoseksualnosti in s tem povezanega strahu, da bi uporabljala bolj neposredna izraza, kot sta gej in lezbijka. Dovolj povedno izraz istospolnik navaja že *Slovenski pravopis* leta 2001. Gorjanc (2005: 203) ob tem opozarja, da »poimenovanja, ki niso del komunikacijske realnosti, ampak jih za poimenovanje manjšine vsili vplivna večina,« vodijo v nadaljnjo stigmatizacijo te manjšine. V konkretnem primeru to velja še toliko bolj – in ravno v tem je skrita heteronormativna predpostavka – ker *Slovenski pravopis* za heteroseksualce ne vpeljuje enakovrstnih poimenovanj. »Iztočnice *heteroseksualec* v SP sploh ni, tako tudi ne *heteroseksualke* in vzporedno *raznospolnika* in *raznospolnice*« (prav tam 2005: 203).

Nelagodje se jasno kaže tudi v vse pogostejši uporabi besede *drugačen* kot sinonima za homoseksualce. Drugačen na jezikovni ravni jasno vzpostavlja binarno logiko, kjer se govornik postavi na pozicijo norme (seveda heteronorme) in s tega mesta ocenjuje, kdo je drugačen od njega. Prav zaradi tega nekateri opozarjajo, da bi v skladu z vključujočo družbo namesto o drugačnosti morali govoriti o različnosti.

Čeprav se izrazi istospolni (v samostalniški obliki) in podobni zdijo kot novost, ki jo je v širši slovenski prostor prinesla javna razprava o *Družinskem zakoniku*, pa vendarle tovrstne izraze (v pridevniški obliki) lahko najdemo že v slovarjih konec šestdesetih let. V prvi izdaji Verbinčevega slovarja tujk, ki je izšel leta 1968, je termin homoseksualen definiran kot »*istospolen*, na isti spol usmerjen (tj. nenormalen) spolni nagon, nenormalno seksualen« (Verbinc 1968: 274, podčrtal R. K.). Podobno je tudi homoseksualnost opisana kot »spolno nagnjenje do istega spola, nenormalna seksualnost« (prav tam 1968: 274), lezbična ljubezen pa kot »nenaravna ljubezen med ženskami« (prav tam 1968: 411). Če je taka definicija homoseksualnosti v kontekstu časa, v katerem je nastala, lahko razumljiva, pa je zelo povedno dejstvo, da se definicija homoseksualnosti skozi različne izdaje Verbinčevega slovarja ne spreminja. Še v zadnji izdaji tega slovarja iz leta 1997 sta homoseksualnost in lezbična ljubezen definirani s povsem enakimi besedami kot v prvi izdaji leta 1968. To jasno kaže, kako je to področje marginalizirano in kako v njem vztrajajo stare, v znanosti že zdavnaj presežene interpretacije, ki pa so skladne z določeno (patriarhalno, heteronormativno) ideologijo in kulturo (Gorjanc 2005: 200–206).

Bolj kot splošno slovensko besedišče je z izrazi, ki so tako ali drugače povezani z vsakdanjim življenjem gejev in lezbijk v Sloveniji, bogat sleng, ki je zbran (in se kontinuirano dopolnjuje) v spletnem slovarju »lezbičnih, gejevskih, biseksualnih, transspolnih, transseksualnih in queer besed«. ⁵ Sleng je primarno prežet z angleškim jezikom – bodisi gre za uporabo angleških izrazov v slovenščini ali pa za bolj ali manj uspele poskuse prevodov v slovenski jezik. Poznano frazo

5 Glej LGBTQ Slovar: <http://www.kulturcenterq.org/lgbtqslovar/>.

coming out (of the closet), ki v angleškem jeziku označuje trenutek, ko posameznik razkrije svojo spolno usmerjenost, v slovenskem jeziku jo preprosto prevajamo kot *razkritje*. Ta izraz se pojavlja tako v strokovni literaturi kot tudi v množičnih medijih, medtem ko gejevski in lezbični skupnost pogosteje uporablja kar prirojeno angleško različico »*outirati se*« ali *biti out* oziroma *biti outiran* in podobno.

Nekoliko bolj vsebinsko poln je prevzem drugega dela omenjene fraze: *the closet*. V slovenskih znanstvenih besedilih – in bistveno manj v množičnih medijih – se je uveljavil termin *klozet*, ki je uveljavljen tudi v gejevskem in lezbičnem slengu: *biti v klozetu*, *biti zaklozetiran*, *zaklozetiran gej* in podobno. Klozet v arhaični slovenščini pomeni stranišče, v metaforičnem smislu pa podobno kot angleška beseda *closet* (omara) predstavlja prostor, kjer je posameznik skrit pred zunanjim pogledom in kjer skriva svojo istospolno usmerjenost. Tisto, kar se torej na prvi pogled zdi zgolj kot fonetični zapis angleške besede *closet* (*klozet*), v slovenskem jeziku dobi novo, vsebinsko smiselno dimenzijo.

Med ilustrativnimi primeri tega, kako bogat in živ je gejevski in lezbični sleng v Sloveniji, naj omenim še izraze *tetka*, *bučka*, *biskvitek* in *taška*. Tetka je oznaka za feminiziranega geja, bučka je možačasta lezbijka (iz angl. *butch*), biskvitek označuje biseksualno osebo (zaradi črk *bi* v besedi bi-seksualnost), taška pa je prevod angleške *fag hag* in označuje žensko, najpogosteje samsko, ki se veliko družijo z geji.

Angleški jezik ne pronica zgolj v slovensko gejevsko in lezbično skupnost, pač pa je tudi pogovorni jezik mladih pogosto prežet z različnimi izpeljankami iz angleškega jezika, ki se dotikajo vprašanj homoseksualnosti. Razširjen je žaljiv izraz *fegi* ali *feget* (iz ang. *faggot*), gej pa se vse pogosteje uporablja kot pridevnik, ki določena dejanja ali določene stvari označuje kot slabe, npr. Te kavbojke so preveč gejiš. V bistvu gre za prevod angleške fraze *that's so gay*.

V besedah je moč

Besede niso nedolžne. Ne samo da nas lahko na povsem osebni nivoju prizadenejo – ali tolažijo in osrečijo – pač pa imajo kot del diskurza moč vzpostavljanja družbenih razmerij med posamezniki in družbenimi skupinami. Michel Foucault (2001) pravi, da diskurzi ustvarjajo »režime resnice«, konstituirajo subjekte (subjekt je diskurzivni učinek) in jim v družbi določijo svoje mesto. Od tega, kako se o določeni družbeni skupini piše, govori in razmišlja, je odvisno, kako to skupino prepoznavajo preostali deli družbe, v kakšne odnose vstopajo z njimi in kako jih razumejo. Še več: od tega je odvisno tudi, kako ta družbena skupina razume samo sebe in kako si izoblikuje svojo lastno identiteto.

S tem seveda ne želimo poenostavljeno trditi, da so na primer mediji izvor zla, potrošniki in potrošnice medijskih diskurzov pa nemočni sprejemniki tega, kar mediji ponujajo. A vendarle, poudarja Luthar (1998), se naša identiteta oblikuje na podlagi diskurzov in reprezentacij, ki smo jim izpostavljeni. Za razumevanje lastne identitete ali družbeno skonstruiranega jaza je zato potrebna interpretacija tekstov, ki jih proizvajamo in v katerih se ogledujemo in samotematiziramo. Če mediji kar naprej reprezentirajo homoseksualce kot ogrožajočo skupino v stigmatiziranih podobah spolnih perverznejšev, ki na primer ogrožajo narod in spodjedajo družbeno moralo, potem je ta podoba za geje in lezbijke resnična predvsem v njenih posledicah, v odzvih publike.

K sreči mediji v Sloveniji niso tako enoznačni. Čeprav študije ugotavljajo, da mediji glede vprašanja homoseksualnosti praviloma nimajo vzpostavljene uredniške politike (Velikonja 2001: 397), kar pomeni, da v istem mediju lahko zasledimo afirmativna in tudi povsem izključujoča ali celo nestrpna besedila, povezana s homoseksualnostjo, se medijske reprezentacije v zadnjem obdobju osredinjajo predvsem okrog tako imenovane normalizacije homoseksualnosti (Kuhar 2006). A to je šele zadnji tip medijskih reprezentacij homoseksualnosti, ki se pojavlja od poznih devetdesetih let naprej. Obsežna kritična diskurzivna analiza časopisnih in revijalnih tekstov o homoseksualnosti, ki so v Sloveniji izšli v letih od 1970 do 2000 (Kuhar 2003) kaže, da poleg normalizacije lahko govorimo vsaj še o štirih drugih tipih medijskih reprezentacij homoseksualnosti: skrivnostnost, medikalizacija, seksualizacija in stereotipizacija.⁶

Skrivnostnost je povezana tako z odsotnostjo medijskih reprezentacij homoseksualnosti (v sedemdesetih letih je v Sloveniji izšlo le 7 člankov, ki so govorili o tej temi, pa še ti so večinoma nastali okoli leta 1977, ko je bila homoseksualnost v Sloveniji dekriminalizirana) kot tudi s tistimi podobami, ki homoseksualnost prikazujejo »brez obraza«, kar pomeni, da se homoseksualnost kot skrivnost pojavlja v obliki anonimnih sogovornikov, v spremenjenih imenih sogovornikov, v medijski reprodukciji klobeta, z izborom fotografskega materiala (tipična ilustracija članka iz sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih je zakrit obraz ali celo samo silhueta človeka) in podobno. Tovrstne reprezentacije homoseksualnosti se vlečejo že s preloma stoletja, ko je bila homoseksualnost razumljena kot »mutasti greh«. V tistem času je bil na primer v angleško zakonodajo vpisan zločin, ki je bil tako neizrekljiv, da mu ni pristajalo niti ime (*a crime not fit to be named*).

Kadar se homoseksualnost v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih vendarle pojavi v množičnih medijih v Sloveniji, je tema zreducirana na vprašanje medicinskega ali psihiatričnega problema, bolezni, ki jo je treba zdraviti. Elemente medikalizacije homoseksualnosti je pravzaprav mogoče najti v vseh obravnavanih tridesetih, saj se zdi, kot da so psihiatri alfa in omega teh reprezentacij: v sedemdesetih potrjujejo, da gre za duševno motnjo, v devetdesetih pa, prav nasprotno, zagotavljajo, da homoseksualnost ni bolezen. Čeprav se je vsebina njihovih sporočil spremenila, se konotativni nivo teh reprezentacij ni spremenil: o homoseksualnosti (kot problemu) je treba vprašati psihiatre.

Blizu medikalizacije je tudi tretji tip prikazovanja homoseksualnosti: seksualizacija. To je fantazma o višku seksualne energije, ki naj bi jo imeli homoseksualci. Še več: ta višek seksualnosti je tisto, kar določa njihovo bit. Medtem ko je heteroseksualec družbeno bitje, je homoseksualec primarno seksualno bitje. A fantazma, poudarja Dolar (1985), nam lahko pove le nekaj o tistih, ki so jo oblikovali, skoraj nič pa o tistih, na katere se nanaša. Najbolj očitna je seksualizacija na slikovnem materialu, s katerim so opremljena besedila o homoseksualnosti. V *Slovenskih novicah* so v začetku devetdesetih objavili pregledno besedilo o zakonodajah v evropskih državah, ki ureja področje istospolnega partnerstva in istospolnih družin, članek pa so opremili s tako rekoč pornografskimi gejevskimi slikami. Zanimivo je, da je v teh besedilih seksualizirano predvsem moško telo. Medtem ko se seksualizacija pojavlja na vsaki peti sliki, objavljeni ob člankih o homoseksualnosti, gre v 77 % primerih za golo moško telo.

⁶ V analizo je bilo vključenih 644 besedil o homoseksualnosti, ki so v slovenskem dnevnem časopisju in revijah izšli v letih od 1970 do 2000 in predstavljajo približno 90 % vseh tekstov, ki so v tem času nastali o omenjeni temi.

Četrty tip, stereotipizacija, je klasičen način medijskih reprezentacij ne zgolj gejev in lezbijk, pač pa tudi drugih družbenih manjšin. Prek stereotipov te skupine kategoriziramo in hkrati ocenjujemo, stereotipne informacije o značilnostih določenih skupin pa razumemo kot nespremenljive in značilne za vse pripadnike te skupine. Moč stereotipa je v tem, da ohranja družbeni in simbolni red (status quo) in da lahko določene lastnosti pokaže kot resnične, kot zares tipično pripadajoče določeni skupini. To v primeru homoseksualnosti pomeni predvsem eno: geji so prikazani kot feminizirani, lezbijke pa kot možače.

Sredi devetdesetih se v slovenskih medijih vse pogosteje pojavljajo »normalizirane« podobe homoseksualnosti. Homoseksualec konec stoletja postane »eden izmed nas« in ta podoba prekrije prejšnje podobe homoseksualca kot kriminalca in duševnega bolnika. Čeprav je to pomemben korak naprej v smer družbenega vključevanja, ima normalizacija tudi svoja stran pota. Ta se kažejo predvsem v tem, da je normalizirana podoba homoseksualca prirojena po meri povprečnega heteroseksualnega sprejemnika medijev: homoseksualec mora biti tak (v podobni in obnašanju), da ne ogrozi njegovega sveta. Šele takrat ga lahko toleriramo.

Zaključek: med strpnostjo in nasiljem

Že skoraj trideset let stara prizadevanja gejevskega in lezbičnega gibanja ter politični napori vzpostaviti enakopravni položaj gejev in lezbijk v slovenski družbi, ki so intenzivnejši predvsem od konca devetdesetih let naprej, so zagotovo pozitivno vplivali na spreminjanje odnosa slovenske družbe do tega vprašanja. Če je še sredi devetdesetih let merjenje socialne distance v javnomnenjskih raziskavah kazalo, da v povprečju 60 % vprašanih državljanek in državljanov Slovenije ne želi imeti homoseksualca za soseda, se je ta distanca do leta 2011 skoraj prepolovila na 35 % (Toš in drugi 1999, 2009). Naslednja merjenja bodo najbrž pokazala še dodatno skrajševanje te distance, ki v skandinavskih državah – s katerimi se tako radi primerjamo – znaša le od 2 % do 5 % (European Value Survey 2008).

Nekoliko manj razveseljiv je podatek, da smo v Sloveniji v raziskavi Eurobarometer 2009, v kateri so spraševali, koga ne bi želeli imeti za predsednika svoje države, kot enega od najmanj zaželenih predsednikov države izbrali prav homoseksualca (Maljevac, Humer 2011).⁷ Te razlike v statističnih podatkih dobro ilustrirajo trenutni odnos do homoseksualnosti v Sloveniji: politična korektnost je že zdavnaj prekrila možnost radikalnih homofobičnih odzivov v javnosti, a homofobija vendarle še vedno brbota pod površjem ter sem in tja pljuske na površje. Rečeno drugače: dobro smo se naučili lekcijo iz politične korektnosti, a ta še ni postala organski del naše kulture, ki še naprej ostaja prežeta s samoumevnostjo heteronormativnosti.

Literatura

- BIBIČ, Špela, LEMAIČ, Vesna, OBLAK, Teja, PIRIH, Tadeja, TOPOLOVEC, Mihael, 2011: *LGBTQ slovar: slovar lezbičnih, gejevskih, biseksualnih, transspolnih, transseksualnih in queer besed*. Ljubljana: Škuc. <http://www.kulturnicenter.org/lgbtqslovar/>
- DOLAR, Mladen, 1985: Subjekt, ki se zanj predpostavlja, da uživa. Alain Grosrichard: *Struktura seraja*. Ljubljana: Studia Humanitatis. 207–228.

⁷ Homoseksualec je na drugem mestu po nezaželenosti, na prvem pa je predsednik, ki bi bil starejši od 75 let.

Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

European Value Survey: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

FOUCAULT, Michel, 2001: *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

GORJANC, Vojko, 2005: Neposredno in posredno žaljiv govor v jezikovnih priročnikih: diskurz slovarjev slovenskega jezika. *Družboslovne razprave* 21/48. 197–209.

HENNESSY, Rosemary, 1995: Queer visibility in commodity culture. Linda Nicholson, Steven Seidman (ur.): *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*. New York: Cambridge University Press. 142–183.

KUHAR, Roman, 2001: *Mi, drugi: Oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*. Ljubljana: Škuc.

KUHAR, Roman, 2003: *Medijske reprezentacije homoseksualnosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

KUHAR, Roman, 2006: Manjšine v medijih. Brankica Petković, Sandra B. Hrvatin, Lenart J. Kučić, Iztok Jurančič, Marko Prpič, Roman Kuhar: *Mediji za državljane*. Ljubljana: Mirovni inštitut. 119–167.

LUTHAR, Breda, 1998: *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

MALJEVAC, Simon, HUMER, Živa, 2011: Raziskovanje homofobije. Roman Kuhar, Neža Kogovšek Šalomon, Živa Humer, Simon Maljevac: *Obrazi homofobije*. Ljubljana: Mirovni inštitut. 44–56.

MENCIN ČEPLAK, Metka, KUHAR, Roman, 2010: Boji za enakost: Od diskriminacije homoseksualnosti do redefinicije družine. *Socialno delo* 49/5–6. 283–298.

TOŠ, Niko idr., 1999: *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: IDV – CJMMK.

TOŠ, Niko idr., 2009: *Vrednote v prehodu IV. Slovensko javno mnenje 2004–2009*. Ljubljana: IDV – CJMMK.

TRATNIK, Suzana, 2012: Brez bolezní ni zdravja. *Narobe* 6/21. 48. <http://www.narobe.si/stevilka-21/i-na-piko-21>

VELIKONJA, Nataša, 2001: Glej jih, odhajajoče (Reprezentacije homoseksualnosti v javnem prostoru v Sloveniji). *Časopis za kritiko znanosti* 29/202–203. 395–409.

VERBINC, France, 1968: *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

VINDEX, 1926: *Homoseksualnost*. Ljubljana: Samozaložba.